

Герасимчук Володимир Леонідович
аспірант кафедра педагогіки та методики початкового навчання
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м.Дрогоби́ч, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРЩИНИ НА ЗАКАРПАТТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню розвитку шкільництва на Закарпатті у другій половині ХІХ ст. з урахуванням освітніх реформ, проведених Австро-Угорською монархією. З'ясовано, що революційні події 1848-1849 рр. стали вагомим поштовхом для національного відродження Закарпаття та активної просвітницької діяльності закарпатських будителів. Особливу увагу акцентовано на аналізі освітніх законів Угорського королівства 1868 р., 1879 р., 1897 р., які призвели до відкритої мадяризації народних шкіл краю та мовно-культурної асиміляції закарпатського населення.

Ключові слова: Закарпаття, народні школи, Австро-Угорщина, освітні закони, реформування школи.

Вступ. Сучасна національна школа ґрунтується на засадах гуманізму, взаємоповаги між націями, національній свідомості, культурно-духовних цінностей українського народу. У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) зазначено, що держава повинна забезпечити збереження і примноження культурно-історичних традицій українського народу, виховання шанобливого ставлення до української мови, історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні. Відтак освіта, як ключова ланка у формуванні особистості, відіграє пріоритетну роль у цьому процесі.

Зараз практично неможливо уявити жодну освітню систему цивілізованої країни, відірвану від свого коріння, без використання кращих надбань минулого. Українська освіта не є виключенням. Глибоке вивчення та переосмислення історії українського шкільництва з урахуванням його регіональних особливостей сприяє виявленню самотності українського народу, збереженню власної культури й традицій.

Історія розвитку шкільництва на Закарпатті, що є органічною складовою сучасної української педагогіки, слугує яскравим прикладом збереження національної специфіки освіти, не дивлячись на поліетнічність краю, його постійні переходи до складу різних державних утворень, представники яких намагалися різними способами асимілювати місцеве населення. Важливу роль у протидії цьому явищу відіграли школа та прогресивні педагоги, діяльність яких спрямовувалася на формування національної свідомості населення регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних історико-педагогічних праць засвідчує прискіпливу увагу науковців до проблеми становлення і розвитку українського шкільництва у різних регіонах впродовж різних часових відтинків (Л. Байк, Д. Герцюк, В. Кемінь, Т. Завгородня, В. Омельчук, С. Осачук, Н. Побірченко, О. Пенішкевич [1], С. Руснак, С. Сисоєва, Б. Ступарик [2], О. Сухомлинська та ін.). Праці названих авторів мають більш узагальнюючий характер та комплексно розкривають проблеми розбудови національної школи на певних етапах її формування, освітньої і мовної політики, діяльність відомих представників освітянського руху у різні пе-

© Герасимчук В.Л.

ріоди, організацію культурно-просвітницьких товариств тощо.

Історію розвитку української педагогічної думки й освіти на Закарпатті проаналізовано у працях А. Бондаря [3], В. Гомонная [4], І. Гранчака, Д. Данилюка, Б. Качура, М. Кляп, П.-Р. Магочія, М. Ричалки, В. Росула, О. Рудловчак, В. Химинця [5], Д. Худанича, А. Чуми [3] та ін. Проте питання освітньої політики на Закарпатті у другій половині ХІХ ст. у них висвітлено побіжно.

Мета статті – проаналізувати особливості освітньої політики Австро-Угорщини на закарпатських землях у другій половині ХІХ ст., виявити тенденції розвитку національної школи з урахуванням тогочасних етнополітичних та етнокультурних процесів.

Виклад основного матеріалу. Становлення українського національного руху на Закарпатті у досліджуваній період було зумовлене низкою внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх факторів відносимо активну просвітницьку діяльність закарпатських культурно-громадських діячів та педагогів (А. Добрянський, В. Добрянський, О. Духнович, О. Негребецький, О. Павлович), видання праць, в яких обґрунтовувалися позиції щодо автохтонності руського населення краю, приналежності місцевого діалекту до української мови [6, с. 60-61].

Серед зовнішніх чинників слід виокремити, насамперед, революційні події 1848-1849 рр., які захопили всю Європу та увійшли в історію під назвою «Весни народів». У тогочасній Австро-Угорській монархії також відбулися значні суспільно-політичні та культурно-освітні зміни. Національно-визвольний рух призвів до відокремлення Угорщини від Габсбурзької монархії, демократизації політичного життя, забезпечення рівних прав для всіх народностей, які проживали на території Австро-Угорщини. Проте угорські революціонери, проголошуючи рівність народів, ігнорували права [7, с. 305]. Це стало причиною того, що більшість слов'янських народностей, зокрема й русини (закарпатські українці), звернулися до Австрії зі своїми вимогами щодо розв'язання національного питання. Серед них слід виділити: визнання руської народності в Угорському коронному краї; виокремлення окремої руської адміністративної області; запровадження руської мови в школах і адміністрації у краї, створення руських гімназій та відкриття в Ужгороді Руської академії за державні

кошти; державні посади в руських округах повинні займати переважно корінні русини; скасування обмежень на друкування книг кирилицею; пропорційне представництво русинів в адміністрації тих округів, у яких вони є тільки меншиною [8, с. 70-71]. Відзначимо, що частково вимоги закарпатців були виконані.

Скориставшись цією перевагою, Габсбурзька монархія уклала союз зі слов'янським населенням імперії, надавши їм більш широкі можливості для національно-культурного розвитку. Зокрема у квітні 1849 р. було створено Міністерство культури і релігії, головним завданням якого була розробка нового освітнього закону, що передбачав позбавлення школи релігійного впливу та перехід на навчання дітей «материнською» мовою.

Важливого значення для національного відродження Закарпаття відіграло створення, відповідно до адміністративно-територіальної реформи 1849-1850 рр., Ужгородського округу. Завдяки свідомій суспільно-громадській діяльності І. Вілеца, голови округу, та А. Добрянського, його секретаря і референта, в Ужгородському окрузі запроваджується руська мова як офіційна, управлінський штат формується головню з руського населення, у школи краю вводиться викладання дисциплін руською мовою, створюються двокласні народні школи та недільні школи для дорослих, де заняття також велися на руській мові [9, с. 49]. Отже, у перші післяреволюційні роки різко збільшилася кількість початкових народних шкіл, але їх утримання лягло на плечі місцевих громад. Це, у свою чергу, стало вагомою причиною того, що за кілька років рідномовне навчання в краї практично перестало існувати та сприяло розвитку державної угорської освітньої політики.

Після п'яти місяців існування Ужгородський округ разом із Кошицьким і Левочським ліквідовуються розпорядженням міністра внутрішніх справ О. Баха. Відтак усі здобутки закарпатських активістів щодо організації суспільно-політичного й культурно-освітнього життя населення регіону втрачаються. Культурно-просвітницьким центром стають міста Кошице і Пряшів, в яких свою діяльність розгорнули закарпатські будителі на чолі з О. Духновичем.

З ім'ям О. Духновича пов'язаний стрімкий розвиток педагогічної думки та підручникотворення на Закарпатті. Він був автором таких підручників, як «Народної педагогії в пользу училищ і учителів сельских» (1857), «Книжиця читальная для начинающих» (1847, 1850, 1852, 1854), «Сокращенная грамматика письменного русского языка» (1853). Основним завданням освіти О. Духнович вважав духовний і матеріальний розвиток народу, його виховання на засадах патріотизму, моральності та духовності [3, с. 71]. Він також науково обґрунтував свої дидактичні й методичні погляди. Закарпатський будитель неодноразово наголошував на важливому значенні гармонійного розвитку розумових, моральних і фізичних здібностей дитини. Водночас він обстоював думку європейських попередників, насамперед Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо та Й. Песталоцці, про необхідність застосування наочності на заняттях, зв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю, використання праці як важливого елементу всебічного розвитку особистості.

У 1867 році цісарем Францом Йозефом I була під-

писана угода з угорцями, відповідно до якої Австрійська імперія трансформувалася на дуалістичну державу – Австро-Угорщину. Відмітимо, що кожна країна у ній володіла широкими можливостями ведення внутрішніх справ, мала власні конституцію й парламент, могла створювати свої закони. Це призвело до відкритої мадяризації закарпатського населення.

Новостворений угорський уряд розпочав реорганізацію освітньої галузі. У 1868 році згідно з новим освітнім законом, що увійшов в історію як закон Йожефа Етваша, передбачалася реорганізація народних шкіл та учительських семінарій. Народні школи розділилися на елементарні школи, вищі народні школи та горожанські школи [3, с.74]. Навчання у них тривало від 6 до 15 років.

У початковій школі (1 – 6 класи) навчання проходило рідною мовою, якщо ця мова була однією з поширених у певному населеному пункті. Навчання в елементарних школах було обов'язковим для всіх дітей до дванадцяти років. Після її завершення, діти могли продовжувати навчання у вищих народних школах, які поділялися на трирічні – для хлопців та дворічні – для дівчат. Їхнім головним завданням було надання всебічної освіти та підготовка до трудової діяльності. Тому для цього типу шкіл характерним було заснування навчальних майстерень та сільсько-господарських ділянок. Слід відзначити, що заснування вищих народних шкіл в Угорщині проходило дуже повільно, а їхня кількість з роками знижувалася. Тому їхні функції почали виконувати горожанські школи.

Горожанські школи будувалися переважно на четвертому класі елементарних шкіл та були шестикласними – для хлопчиків та чотирикласними – для дівчаток. Навчальна програма цих шкіл відповідала програмі нижчої гімназії (1 – 4 класи). Проте навчання у ній проводилося угорською мовою, оскільки право на їх відкриття належало тільки державі. В місцевості, заселеній українськими закарпатцями, цих типів шкіл не було. В елементарних державних школах теж переважала угорська мова викладання. У церковних та приватних початкових школах навчання проводилося рідною мовою. Утім їх відкриття потребувало багато зусиль і коштів. Відповідно до закону Йожефа Етваша, у селі, де було більше ніж 30 дітей шкільного віку, батьки яких не бажали їх відправляти до церковної школи, громада села повинна була сама подбати про заснування елементарної рідномовної школи. Держава, у свою чергу могла, але не мусіла, її будувати [3, с.75].

Реформування шкільної системи торкнулося і семінарій. Так, з 1872 року Ужгородська семінарія стала трикласною, а навчання в ній велося тільки угорською мовою. Руська мова як шкільний предмет став необов'язковим. З 16 професорів, які викладали в семінарії, 6 – були русинами. Після реформ почалося їхнє переслідування [3, с. 82]. Кількох з них було звільнено, решту – переведено до угорських міст.

Наступна освітня реформа Угорського уряду 1879 року визначила державну мовну політику, а саме: вивчення угорської мови в неугорських початкових школах стало обов'язковим; посаду вчителя навіть в елементарних школах, повинна посідати особа, що володіє угорською мовою; відбір і використання підручників у процесі навчання визначається Міністер-

ством. Наступний шкільний закон від 1893 року регламентував навчання угорською мовою у школах, де не менше 20% учнів вважали її рідною. Відтак, сотні українських народних шкіл перетворилися на двомовні. Можемо констатувати, що у цей період різко

зросла кількість початкових шкіл з угорською мовою навчання і, відповідно, скоротилася кількість рідномовних шкіл, що спричинило подальшу асиміляцію закарпатського населення. Статистичні дані наведено у таблиці 1 [10, с. 1007].

Таблиця 1.

<i>Мова/мови навчання</i>	<i>1880 рік</i>	<i>1900 рік</i>
Угорська	7 342	10 325
Німецька	867	383
Словацька	1 716	528
Руська	393	93
Румунська	2 756	2 157
Сербська та хорватська	313	135
Всього з не угорською мовою навчання	6 093	3 319

Щодо закарпатського регіону, то тут слід наголосити, що навіть церковні початкові школи поступово перейшли під опіку держави, що стало причиною їх подальшої мадяризації. Загалом навчальна програма в початковій школі була складена таким чином, щоб після її завершення кожен не угорський учень міг сформулювати та записати власні думки угорською мовою.

Згадані освітні закони вплинули і на розвиток середньої освіти. У 1883 році, згідно ухваленого указу, угорська мова стала обов'язковою для вивчення у всіх гімназіях та реальних училищах. Зокрема на зламі XIX–XX ст. в Угорській державі існувало 182 угорськомовні середні школи (92 %) та 16 шкіл з мовами нацменшин (8 %) [11, с. 641]. У цей час на території історичного Закарпаття функціонувало тільки три середні навчальні заклади, де руська мова залишилася як необов'язковий навчальний предмет: Мукачівська державна головна гімназія, Пряшівська й Ужгородська королівська головна гімназія [11, с. 642]. Отже, закарпатська українська молодь не мала належного національного освітнього простору, що й сприяло її наступній мовно-культурній асиміляції. Цілеспря-

мована і систематична політика угорського уряду по знищенню українського шкільництва призвела до того, що на початок Першої світової війни на Закарпатті не існувало жодної школи з українською мовою навчання.

Висновки. Розвитку шкільництва на Закарпатті у другій половині XIX ст. важливу роль відіграла державна політика та суспільна ідеологія Угорської держави. Незважаючи на те, що місцеве населення домінувало у регіоні, по відношенню до цілої імперії воно складало меншість. Це й стало рушійним чинником у проведенні угорським урядом політики денационалізації, в якій освіта перетворилася на інструмент мадяризації закарпатського населення. Проте розвитку народної школи краю сприяли прогресивні педагоги й громадські діячі, які усвідомлювали важливе значення освіти для національного відродження та національної ідентичності закарпатців.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо вивчення впливу різних політичних й суспільно-культурних процесів, що відбувалися на етнічних закарпатських землях у першій половині XX ст. на розвиток народної освіти в регіоні.

Список використаної літератури

1. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.): монографія / О.І.Пенішкевич – Чернівці: Рута, 2002. – 519 с.
2. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навч.-метод. посіб. / Б.М.Ступарик; Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1998. – 334 с.
3. Бондар А. Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині (Історичний нарис). Частина 1. / Андрій Бондар, Андрій Чума. – Пряшів: Видання ЦК Культурного Союзу Українських трудящих в ЧССР, 1967. – 167 с.
4. Гомоннай В. В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – XX ст.) / В. В. Гомоннай. – Ужгород: Закарпаття, 1992. – 297 с.
5. Химинець В.В. Освіта Закарпаття: монографія / [В.В.Химинець, П.П.Стрічак, Б.М.Качур, М.І.Талапканич]. – Ужгород: Карпати, 2009. – 464 с.
6. Сарбей В.Г. Національне відродження України / В.Г.Сарбей. – Київ: Альтернативи, 1999. – 336 с.
7. Пап С. Історія Закарпаття / о.Степан Пап. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – Т. 3. – 648 с.
8. Высланста Русинов Угорских в Відни пред высоким министерством и всесвітлым его величества тронем діланя місяца октобрія 1849 // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – 1972. – № 6. – С. 66 – 86.
9. Žeguc I. Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848-1914 / Žeguc Ivan. – Wiesbaden: Harrassowitz, 1965. – 145 s.
10. Magyarország története 7/1-2. A kötet alcíme: 1890-1918. / Főszerkesztő Hanák Péter. Szerkesztő Mucsi Ferenc. Szerzők Diószegi István, Dolmányos István, Erényi Tibor, Galántai József, Hanák Péter, Katus László, Mucsi Ferenc, Pölöskei Ferenc, Szabó Miklós. –Budapest: Académiai, 1978. – 1422 ol.
11. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М.Вегеша, Ч.Фединець; [Редколег.: Ю.Остапець, Р.Офіцинський, Л.Сорко, М.Токар, С.Черничко; Відп. за вип. М.Токар]. – Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. – 720 с.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2016 р.
Рецензент: докт.пед.наук, проф. Кемінь В.П.

Герасимчук Владимир

аспирант

кафедра педагогики и методики начального обучения

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, Дрогобыч, Украина

ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ АВСТРО-ВЕНГРИИ НА ЗАКАРПАТЬЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Статья посвящена исследованию развития школ на Закарпатье во второй половине XIX в. с учетом образовательных реформ, проведенных Австро-Венгерской монархией. Выяснено, что революционные события 1848-1849 гг. стали весомым толчком для национального возрождения Закарпатья и активной просветительской деятельности закарпатских будителей. Особое внимание акцентировано на анализе образовательных законов Венгерского королевства 1868 г., 1879 г., 1897 г., которые привели к открытой мадьяризации народных школ края и языково-культурной ассимиляции закарпатского населения.

Ключевые слова: Закарпатье, народные школы, Австро-Венгрия, образовательные законы, реформирования школы.

Gerasymchuk Volodymyr

Postgraduate Student

Department of Pedagogics and Methodology of Primary Education

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

PECULIARITIES OF EDUCATIONAL POLICY OF AUSTRIA-HUNGARY IN TRANSCARPATHIAN REGION IN THE SECOND HALF OF XIXTH CENTURY

The article is devoted to the study of the development of education in Transcarpathia in the second half of the nineteenth century considering educational reforms implemented by Austro-Hungarian monarchy. It was found that the formation of Ukrainian national movement in Transcarpathia in the period named above was driven by several of internal and external factors. The internal factors include active educational activities of Transcarpathian cultural and public figures and teachers (A. Dobriansky, V. Dobriansky, A. Dukhnovych, A. Nehrebetsky, O. Pavlovich), publication of works of national educational character. Among the external factors it's necessary to point out, the revolutionary events of 1848-1849, that seized whole of Europe and entered into the history as the "Spring of Nations". In the first years after revolution the number of public elementary schools in which training was conducted in the native language, abruptly increased. In this article special attention has paid to the analysis of educational laws of Hungarian Kingdom in 1868, 1879, 1897.

Key words: Transcarpathia, public schools, Austro-Hungary, educational laws, reform school.